

BBC 155: KOMMENTARER TIL «EKSPERTERS» KRITIKK AV ATFERDSANALYSE

I BBC 154 gikk jeg gjennom Astrid Moen Holmgrens mastergradsoppgave i pedagogikk, *Atferdsanalysens rolle og relevans i dagens pedagogikk. Å lede og å påvirke et barn*. Der skriver hun først litt om atferdsanalyse generelt, før hun gjengir hva skeptikere til og tilhengere av atferdsanalyse mener om atferdsanalyse og om hvordan et hypotetisk tilfelle av problematisk atferd hos et barn, kan forstås og håndteres. Jeg gjenga de viktigste kommentarene fra skeptikerne og tilhengerne, og hadde noen få kommentarer i tillegg. Jeg hadde noen mindre innvendinger mot Holmgrens generelle framstilling av atferdsanalyse. Etterpå fikk jeg en tilbakemelding om at jeg «dret henne ut». Jeg kan ikke forstå at jeg gjorde det, og det var *ikke* meningen. Hennes framstilling var velment, hun opptrådte meget korrekt når hun intervjuet meg, og atferdsanalyse kommer heller ikke dårlig fra det i oppgaven. Problemet er nok heller det som skeptikerne sa, som jeg skal kommentere litt mer. Før jeg fortsetter presiserer jeg at de fleste norske atferdsanalytikere vet godt hva de skal svare på påstander og oppfatninger à la de som skeptikerne kommer med. Men dette er et viktig tema, og vi må fortløpende «oppdatere» oss på hva vi kan svare, og på hvordan vi presenterer oss.

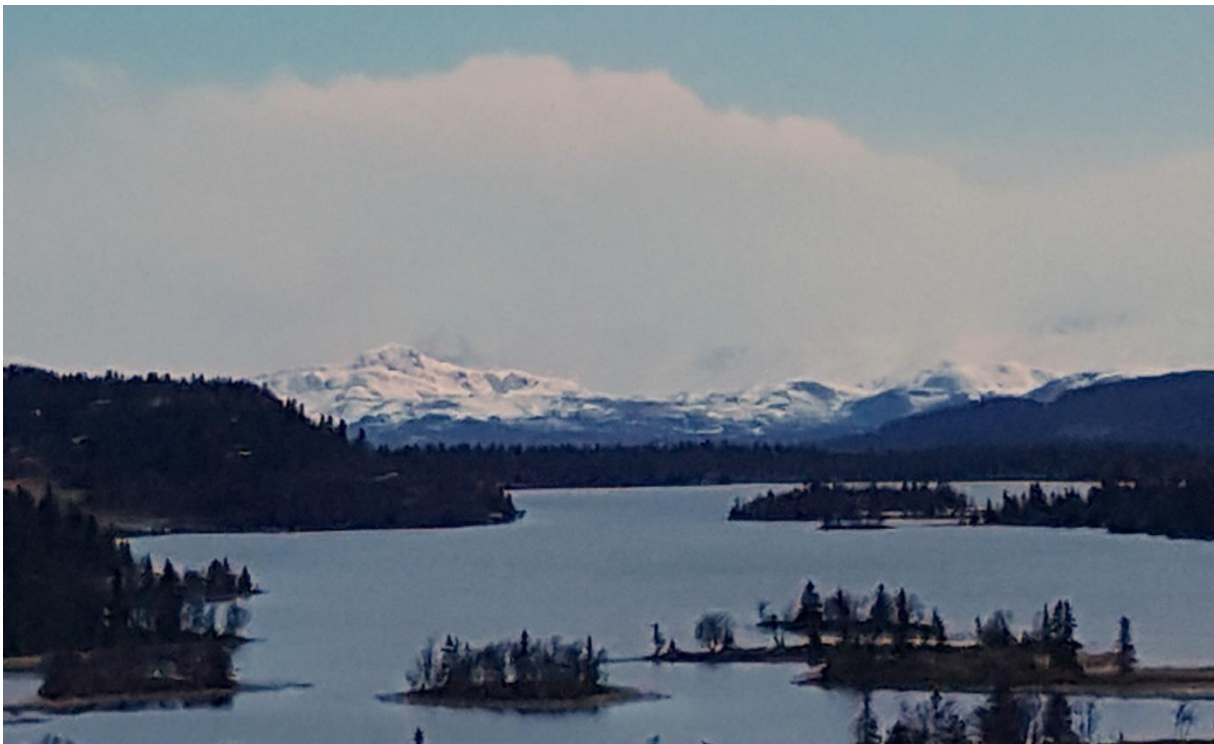

Fin oktoberdag på Årkjølen, med like fin utsikt mot Mjøsa til venstre, og Spåtind i midten.

Holmgren tar først opp generell kritikk, som at «pedagogisk kontroll og ytre styring hemmer enkeltmenneskets frihet». Mitt svar er at frihet i betydningen «fravær av påvirkning», er en illusjon. Det var også B. F. Skinners hovedpoeng, som ikke alle fikk med seg, i boken *Beyond freedom and dignity* fra 1971. Vi *må* påvirkes, ikke minst når vi er små. Alt annet må

bety at oppdragelse og opplæring ikke bør skje. I atferdsanalyse skiller vi mellom følgende (pliance) og sporing (tracking), som henholdsvis er «ytre styring» langt på vei, og valgfrihet ut fra informasjon og råd. Et lite barn kan ikke bestemme når det skal krysse en vei, eller om det skal ha på seg klær, og må lære grunnleggende atferd. Etter hvert kan det mykes opp hvis barnet utvikler seg bra. «Hemme» er neppe positivt ment, men mennesker trenger også hemninger – vi kan ikke følge alle impulser. Heller ikke «kontroll» er positivt ment, men de fleste anser *selv*kontroll som positivt, og hvordan skal vi lære det fra vi er små, uten «ytre styring» i form av følgende?

En annen generell kritikk er at «elever som belønnes for læring, mister indre motivasjon for å lære for kunnskapens skyld». «Ytre motivasjon», altså sosialt formidlet forsterkning, er mindre effektivt, og skaper avhengighet av slik forsterkning. Mitt svar er at ingenting er bedre enn at forsterkning er innebygget (intrinsic) i stoffet og i å oppleve å lære det. Men selv velfungerende barn trenger hyggelige tilbakemeldinger, og generell anerkjennelse. Vi er sosiale vesener, og hva med de som har lærevansker, og de som ikke opplever noen innebygd forsterkning, enten på grunn av stoffet og læringssituasjonen, eller fordi mye annet er mer spennende? Løsninger er å gjøre stoffet og situasjonen mer spennende, og å spe på med sosialt formidlet forsterkning, enten ren sosial eller mer materiell. Her er det dilemmaer, og ingen fasit, men å avvise sosialt formidlet forsterkning, er innsnevrende og dogmatisk. Det er heller ikke belegg for Deci og Ryans gamle påstander om ytre forsterknings skadevirkninger. De har vel ikke påvist mer enn at forsøk på «forsterkning» bare forstyrrer når vi holder på med noe som er mer spennende enn «forsterkeren». Det hevdes også at barn kan «vise negativ atferd for å oppnå slike forsterkere». Jeg svarer at det *kan* skje, men at det for det aller meste er en myte. Jeg kan ikke huske å ha sett det, og vi vil nok oppdage det hvis det skjer. I så fall oppdager vi en viktig årsak til problematferd!

Morgen i Valdres, der det går det mot vinter. Jotunheimen har blitt snødekt.

Nok en påstand er at atferdsanalysens tilnærming er å «finne frem til insentivene eller belønningene som er til stede i et miljø». Ja, konsekvenser er viktige, men også *motivasjon*; det

som gjør konsekvenser viktige, er viktig. Det samme gjelder verbale faktorer, eller tenkning, for å nevne noe.

Mange tror også at når vi snakker om atferd, snakker vi bare om *ytre observerbar* atferd. Vi snakker også om atferd som skjer inni oss, og som andre har mindre tilgang til, det vil si «tenkning og føling». Det vet de fleste som har lest mer enn 20 sider atferdsanalyse.

«Atferdsanalyse gjør barn robotaktige», heter det til og med. Gjennom årene har jeg sett noen robotaktige, det vil si lite fleksibelt og variert, men ikke på grunn av atferdsanalyse. For eksempel barn med autisme som leker og opptrer stereotypert ellers, blir mindre robotaktige hvis det får EIBI (tidlig intensiv atferdsbehandling). Jeg *har* møtt personer med autisme som gjennom EIBI, åpenbart har fått drillet inn atferd, for eksempel replikker, som de sier robotaktig, men jeg mener at det er bedre å være robotaktig på en slik måte enn på mer problematiske autistiske måter. Generelt er det ikke belegg for «robotoppfatningen» heller.

Det er det sjelden noen fare når vi diskuterer atferdsanalyse med pedagoger og psykologer...

At atferdsanalyse «preges av straff og tvang» er tøv, rett og slett fordi det utgjør en svært liten del av atferdsanalytisk behandling. Den tvangen som vi bruker, står vi inne for, og den er i tråd med samfunnets syn på når tvang skal brukes. Det fins noen få unntak – det fins det alltid, men de avtar raskt i antall. At atferdsanalyse stort sett bare er aktuelt for alvorlig utfordrende atferd og mennesker med diagnose», er like galt, fordi vi kan påvise at det anvendes på mange andre områder. At vi «ikke er opptatt av å etablere gode relasjoner», kan imidlertid ikke avvises helt. Jeg har skrevet mye om at vi, særlig tidligere, kunne stole for mye på metodens fortreffelighet, og se for lite på at behandling og opplæring er et *samarbeid*. På den andre siden har vi alltid vært opptatt av personlig egnethet, og sett at noen som har direkte kontakt med «pasienten», oppnår bedre resultater enn andre fordi de har bedre «lag» med pasienten, og får pasienten til å vise seg fra «sin beste side». Det er en god relasjon.

Også de intervjuede skeptikerne sier en del som bør kommenteres. «Atferdsanalyse vil finne fram til relasjoner mellom miljø og atferd av typen «hvis A, så alltid B», og forenkler dermed komplekse forhold. Feil. Atferd er alltid probabilistisk: Ingen relasjoner mellom atferd og forhold som påvirker atferd, det vil si årsaker, er absolutte. Atferd påvirkes også av uendelig mange forhold. At vi noen ganger finner en eller noen få årsaker som forklarer mye, og tar

utgangspunkt i den eller dem når vi utformer tiltak, betyr ikke at vi «forenkler komplekse forhold». Vi vet at atferd er komplekst.

En mener at atferdsanalytikere «bare forholder seg til det som kan observeres». Ja, hva annet kan vi? Skeptikeren burde ha forklart problemet bedre. Det siktes kanskje til at vi med ‘atferd’, kun mener ytre observerbar atferd, men det stemmer altså ikke. Jeg legger til at vi med ‘observere’, også mener å observere det private, i praksis hva vi tenker og føler.

Atferdsanalyse er uforenlig «med humanismens ideal om frigjøring». Det kaller jeg svada. Alle påvirker og påvirkes. Det er bare et spørsmål om hvordan det skjer. Fravær av bevisst påvirkning overlater i verste fall personen til alvorlig uheldig påvirkning. Den sterkeste påvirkningen, og største ufriheten, jeg har sett, har ikke hatt noe med atferdsanalyse å gjøre. Det betyr ikke at vi ikke skal være opptatt av hvordan vi påvirker, og resultatet av det. Ingenting er bedre enn at behandling, og resultater, kan beskrives som «frihet». Vi har neppe noe særlig annet syn enn andre på hva som er godt og dårlig, hverken i behandling eller ellers.

En annen mener at ros «drar barnet i en bestemt retning så da blir det den voksne som designer barnets utvikling». Vi må ikke være redde for å si at barn i høyeste grad må påvirkes, og oppdras og opplæres, som jeg var inne på. De kan ikke styre sin utvikling selv. Barn skal ikke forstyrres av ros når for eksempel innebygget forsterkning fungerer som den skal, men i mange situasjoner er ros både viktig og riktig for å framelske god atferd som er nødvendig for å klare seg godt i livet. Et morsomt poeng er at ros, særlig å takke, var tabu i *Walden Two*, samfunnet som Skinner skildret i sin utopiske roman *Walden Two*! Jeg er imidlertid uenig i begrunnelsen (som jeg tar opp i en lang artikkel om *Walden Two* som jeg holder på med).

En sær påstand er at vi bare kan «rose om barnet kjenner det igjen som sant i sin egen utvikling», og da blir det «mer en anerkjennelse av det som skjer, og en empatisk innlevelse i en glede ... det andre blir manipulerende og ledende». Jeg lurer på hvordan for eksempel små barn kan kjenne igjen noe som «sant i sin egen utvikling». «Manipulerende» er et sterkt ord. Ledende er bedre, men igjen er det vel tale om påvirkning, og barn må altså påvirkes. At det beste er at ros er følsom, og at barnet liker den, det vil si at den som roser, og barnet, opplever situasjonen noenlunde likt, er alle enige om. Men ros bør også gis for eksempel når barn som kan opptre asosialt, opptrer prososialt. Ros fra noen som man ikke vil roses av, kan virke mot hensikt, så vi må selvfølgelig vurdere hvordan ros vil virke, som alt annet vi gjør.

En filosof som en *tilhenger* viser til, mener at atferdsanalyse «innebærer at naturvitenskap anvendes på mennesker ... dette stiller krav til etiske vurderinger når det gjelder å kontrollere andres atferd». Etik er en selvfølge, men hva med naturvitenskap? Mange atferdsanalytikere mener at naturvitenskap er en ren hedersbetegnelse, men koblingen mellom atferdsanalyse og naturvitenskap har bidratt til at atferdsanalyse feilaktig oppfattes som positivistisk, som definitivt har lav status innenfor psykologi og pedagogikk. Ja, vi viser til historiske fysiske hendelser når vi forklarer atferd, og vi liker eksperimentell metode, men atferdsanalyse er ikke fysikk eller kjemi. Det er noe mer usikkert, og «mykere». Vi står oss uansett på å nedtone atferdsanalyse som naturvitenskap.

Tilbake til en skeptiker, som er opptatt av ‘fravær’, det vil si det som vi ikke kan vite noe om, og ikke har tilgang til. Det kan ikke reduseres til «det jeg eller vi tror at det er». Vi må ta hensyn til fravær når vi skal forstå barn. Jeg oppfatter at det siktes til barns tanker og følelser. Men det vet personer i omgivelsene mye om. Vi ser hva som påvirker andre, og vi ser av kroppsspråk hva andre tenker og føler, som Skinner skrev godt om i *Science and Human Behavior* for 70 år siden. Ellers hadde det vært vanskelig å lære barn, og for den saks skyld andre, å beskrive det. Det private er mer sosialt enn mange tror!

Den samme mener at vi ikke tar hensyn til fravær når vi benytter betinging, som medfører «epistemologisk reduksjonisme»: Vi «forenkler barnet til det vi kan se på overflaten, som er tilgjengelig for oss», men vi må være ydmyke, og «oppmerksomme på at vi ikke har tilgang på alt vi trenger for å forstå barnet fullt ut». Jeg vil si at betinging i form av reaksjoner

som øker eller svekker framtidig sannsynlighet for gitte atferder, kommer vi ikke utenom. Det er heller ingen motsetning mellom for eksempel å forsterke atferd, og å forstå barnet. Det kan vi like godt som andre – mennesker er nokså like slik sett. Ufølsomhet har forekommet, på grunn av den nevnte klokkeetroen på metoder, men det gjelder også andre som har brukt metoder relativt blindt.

Den samme har mer: Evidensbasert praksis bygger på hva som «virker», og på hva vi kan se og måle, men vi kan neppe måle alt. Det er jeg enig i, men det utelukker ikke at vi kan måle mye viktig. Også «synsing» bygger på begrensede observasjoner. Videre hevdes det at atferdsanalyse kan brukes som en forståelsesramme for å avdekke hvordan atferd forsterkes, men som tiltak er det manipulasjon, for det avleder barnets eksistens, det er overflatebehandling som designer barnet og kan lede barnet mot alt, og vi vet ikke om vi leder barnet mot mening for barnet. Her var det mange ord, og også her må vi nok tilbake til den nevnte metodetroen for å finne noe som ligner på den negative beskrivelsen. Innenfor noenlunde moderne atferdsanalyse fins det sjelden, men igjen: Overflatebehandling og manglende hensyn til barns ønsker og behov og hva det skulle være, kan forekomme over alt, og har ingenting spesielt med atferdsanalyse å gjøre.

Som om det ikke var nok, framheves det at atferdsanalyse har redskaper som det er mye makt i, og at voksne kan definere hva som er ønsket og uønsket atferd. Atferdsanalyse er både maktutøvende og uetisk. Igjen tviler jeg på at vi skal la små barn definere hva som er bra og dårlig atferd. Voksne har selvfølgelig makt over barn, men å si at maktutøvelse automatisk er uetisk, kan vi ikke istemme.

Når det gjelder den aktuelle gutten, og hans urolige atferd, mener en skeptiker at gutten søker etter å finne hvor tryggheten bor, og etter ro i kontakten med de voksne. Det må letes etter barnets integritet, intensjonen bak handlingen, hva barnet søker mot, hva det prøver å lære seg eller forstå. Jeg mener at det om trygghet, ro og integritet, er ullent, og hvordan kan vi vite det? Det om intensjon, og om hva barnet søker mot, er bedre, og på sporet av årsaker til atferden, og nærmer seg våre måter å lete etter årsaker på. Å lure på hva han vil lære seg, eller forstå, kan vi godt, men hjelper det for å få bukt med den forstyrrende atferden? Hvis den opphører, vil det trolig tjene både gutten og omgivelsene, og gutten vil ha bedre mulighet til å lære nyttigere ting.

En annen skeptisk hypotese er at utagerende atferd uttrykker ubehag, og et krav om å komme ut av en situasjon, og at det kan være legitimt. Jeg lurer på hvilket ubehag skeptikeren sikter til, og kan ikke atferden ha tilført gutten noe positivt? Skeptikeren har et snevert fokus! Tiltak bør være å slippe barnet fri før skriket kommer, og la barnet komme bort fra kravet før det blir vanskelig. Igjen spør jeg om hvordan vedkommende kan vite at det er det som er problemet, men i så tilfelle, bør det ikke vurderes å lære barnet å mestre kravet?

En skeptiker er faktisk åpen for at det handler om oppmerksomhet, at gutten får mindre oppmerksomhet enn de andre barna, og hva det betyr for ham å få oppmerksomhet. Her ser vi at også skeptikere til atferdsanalyse i praksis kan tenke og handle som oss, selv om atferdsanalyse gir rom for langt flere muligheter enn de nevnte.

En mer generell skepsis er at atferdsanalyse ofte fokuserer for mye på selve atferden, og for lite på å forstå den. Jeg vil si at vi *må* fokusere på atferden, siden den er utgangspunktet for forståelse og eventuelle tiltak. Jeg er imidlertid enig i at vi ikke bør gå rett på utdeling av poenger og lignende (som skeptikeren sikter til) når vi har mulighet til å utforme individuelle tiltak, som kan være vanskeligere for eksempel i en skoleklasse (som det nok også siktes til).

En *tilhenger* framhever betydningen av hvordan vi ordlegger oss. Det er ekstremt viktig, og kort sagt er det en fin balanse mellom å stå for hva vi er, og ikke å være mer kameleoner enn nødvendig, og å unngå å bli møtt med motstand. Vi har vi selvfølgelig også noen svin på skogen, både verbalt og i konkret handling, som jeg tar opp i kapittel 1 i boken om atferdsanalyses historie i Norge, og som jeg har forslag til løsninger på i kapittel 12. Vi må rett og slett lære å spille rollen som psykologiens enfant terrible, best mulig.

Det blir dagsseminar på Sander samfunnshus i Sør-Odal, fredag 27. oktober, om «Atferdsavtaler: Hva det er, og hvordan det utføres». Det blir kjempebra. Lokalet er stort, så det er sikkert ikke for sent å melde seg på. Sjekk Facebook eller noe sånt.

Vi ses. Ha det godt så lenge.

19. oktober 2023 Børge Holden

PS. Jeg sender denne BBC-en til Holmgren, og håper inderlig at hun ikke tar den ille opp. Jeg gjentar at jeg overhodet ikke har noe å utsette på intervjuene som hun baserte oppgaven på. Det er ikke hennes feil at det sies en del som vi synes er merkelig...

På Grytsetra er det stille etter sommeren, og det har blitt høst.